

Нова законодавча модель і судова практика: виклики запровадження
Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності
релігійних організацій» (на прикладі справи № 855/11/25)

Віктор БЕДЬ

доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор, академік
Науково-дослідний інститут стратегічних та політико-правових досліджень
Карпатського університету імені Августина Волошина

м. Ужгород

8 жовтня 2025 року

ORCID: 0000-0002-1817-8195

Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=1Bol7CIAAAAJ>

Вступ

Протягом останніх двох років в Україні формується нова система правових
запобіжників, спрямованих на недопущення підриву державності під прикриттям

релігійної діяльності. Ключовим нормативним актом у цьому процесі став Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» № 3894-IX, що набув чинності 23 вересня 2024 року [1].

Закон розроблений як елемент національної безпеки й покликаний нейтралізувати вплив релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться на території держави-агресора. Проте його реалізація вимагає виваженого балансу між принципом свободи совісті та необхідністю захисту державного суверенітету.

Цей баланс нині проходить практичну перевірку в судах. Найпоказовішою в цьому сенсі є справа № 855/11/25, що розглядається Касаційним адміністративним судом у складі Верховного Суду, — перший масштабний прецедент застосування нового закону до Київської Митрополії Української Православної Церкви (Московського Патріархату).

1. Правова природа та цілі нового Закону

1.1. Захист національної безпеки через правові механізми

Закон № 3894-IX визначає особливий режим функціонування релігійних організацій, що мають зв'язок із релігійними центрами у країнах-агресорах. Його завдання — унеможливити діяльність структур, які використовують релігійну оболонку для пропаганди агресії, виправдання війни чи впливу на політику України [2].

У статті 4 Закону прямо заборонено діяльність будь-яких релігійних організацій, керівні центри яких розташовані в країні, що здійснює збройну агресію проти України [1].

1.2. Компетенції Державної служби з етнополітики та свободи совісті

ДЕСС наділена правом: проводити релігієзнавчі експертизи щодо зв'язків українських релігійних організацій із іноземними центрами; видавати приписи про припинення таких зв'язків; звертатися до суду із позовом про примусове припинення діяльності у випадку невиконання припису [3]. Ця модель покликана створити правовий механізм контролю без втручання у догматику віри.

2. Судовий контекст: справа № 855/11/25

2.1. Загальні відомості

- Позивач: Київська Митрополія Української Православної Церкви (МП).
- Відповідач: Державна служба з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС).
- Предмет: оскарження рішень, пов'язаних із приписами про приведення діяльності у відповідність до Закону № 3894-IX.
- Провадження: касаційна інстанція — Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, ухвала від 2 жовтня 2025 р.

2.2. Значення справи

Ця справа стала першою спробою судового осмислення меж застосування нового Закону. Йдеться не лише про долю конкретної церковної структури, а про формування нового судового підходу до питань автономії релігійних організацій, меж втручання держави у релігійну сферу та доказових стандартів визначення «афілійованості» з іноземними центрами [4].

3. Ключові юридичні питання

3.1. Підсудність і процесуальний режим

Новий закон передбачає спеціальний порядок розгляду — за ст. 289-9 Кодексу адміністративного судочинства України [5]. Таким чином, суди мають право застосовувати спрощену процедуру, але з обов'язковим забезпеченням принципів змагальності та рівності сторін.

3.2. Поняття “афілійованості”

Підставою для реагування є встановлення ознак підпорядкування іноземному центру. Це може бути канонічна або статутна залежність; фінансові чи кадрові зв'язки; участь у діяльності, спрямованій проти України. Доведення цього факту повинно ґрунтуватися на документальних і експертних матеріалах, що витримують судову перевірку.

3.3. Баланс між безпекою і свободою совісті

Конституція України гарантує свободу віросповідання (ст. 35), але ця свобода може бути обмежена в інтересах національної безпеки, громадського порядку, захисту прав інших громадян [6]. Саме в межах цього балансу розгортається судовий аналіз справи № 855/11/25.

4. Політичний і суспільний вимір

4.1. Державна стратегія

Україна, переживши трагічні наслідки гібридної агресії РФ, закономірно обрала курс на духовно-інформаційне очищення. Закон № 3894-IX — це частина ширшої стратегії деколонізації суспільної свідомості, де Церква більше не може бути “троянським конем” Москви [7].

4.2. Реакція релігійних спільнот

УПЦ (МП) наполягає, що є незалежною від Московського патріархату, але частина її керівного складу продовжує визнавати “канонічну єдність” з ним, що викликає сумніви в щирості фактичного розриву. Водночас держава не ставить за мету переслідувати вірян — її завданням є припинення політичного впливу ворожих релігійних структур.

4.3. Міжнародний контекст

Деякі правозахисні організації закликають Україну до обережності у застосуванні закону, посилаючись на міжнародні стандарти свободи совісті. Проте європейські інституції визнають право держави-жертви агресії на запровадження обмежувальних заходів задля самозбереження [8].

5. Висновки та рекомендації

- 1) Закон № 3894-IX є легітимним і необхідним, однак його реалізація потребує чіткого дотримання процедурних гарантій.
- 2) Судова практика має забезпечити справедливість — суди повинні діяти на основі доказів і норм права, а не політичної доцільності.

3) ДЕСС повинна діяти публічно і аргументовано, оприлюднюючи критерії та експертні висновки, щоб запобігати спекуляціям.

4) Потрібна система моніторингу впровадження Закону, щоб не допустити зловживань і водночас гарантувати державну безпеку.

Список використаних електронних джерел

1. Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» № 3894-IX — <https://zakon.rada.gov.ua/go/3894-20>

2. NISS: «Закон спрямований на зміцнення національної безпеки» — <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zakon-ukrayiny-pro-zakhyst-konstytutsiynoho-ladu-u-sferi-diyalnosti>

3. Офіційна позиція ДЕСС: «Закон переслідує легітимну мету» — <https://dess.gov.ua/zakon-pro-zakhyst-konstytutsiynoho-ladu-u-sferi-diialnosti-relihiynykh-orhanizatsiy-peresliduie-lehitymnu-metu-holova-dess>

4. Судова практика: ухвала Верховного Суду у справі № 380/18997/21 — <https://zakononline.ua/court-decisions/show/121036359>

5. Кодекс адміністративного судочинства України (зі змінами) — <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>

6. Конституція України — <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

7. Верховна Рада: «Парламент ухвалив законопроект щодо заборони діяльності релігійних організацій, афілійованих з державою-агресором» — <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252622.html>

8. Hromadske Radio: інтерв'ю голови ДЕСС Віктора Єленського — <https://hromadske.radio/news/2025/01/03/zakon-pro-zakhyst-konstytutsiynoho-ladu>